УДК 332.133.6 (477.74)

Сідлецька О. С.
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРНИХ УТВОРЕНЬ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ

У статті проаналізовано стан розвитку економіки в Одеському регіоні з метою можливого створення кластерів. Досліджено зміни обсягу випуску продукції та рейтингові ступені основних галузей господарства регіону. Розглянуто основні завдання створення регіонального кластера на базі хлібопереробної промисловості.
Ключові слова: кластер, показники розвитку економіки регіону, переробна галузь, хлібопекарська галузь, модель регіонального інноваційного кластера.

Постановка проблеми. Україна, маючи значні природні та виробничі ресурси, вигідне фізико-географічне положення у центрі Європи, володіє значним потенціалом для створення кластерних утворень. Це стосується й Одеського регіону. Більшість фірм купує сировину, компоненти для виробництва продукції, різні послуги безпосередньо у інших місцевих фірм. Спільна мережа постачальників і покупців є великою перевагою для фірм регіонального рівня. Одним із визначних факторів кластерних взаємозв'язків є формування ланцюга доданої вартості. Таке функціонування дає змогу показати конкурентні переваги фірм, що залежать від активності їх діяльності, починаючи від розробки проекту, закупки матеріалів, виготовлення продукції та до їх продажу й обслуговування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню та вирішенню проблем створення кластерних моделей, особливостям їх формування та функціонування присвячено праці таких зарубіжних і вітчизняних учених, як: Е. Лимер, М. Портер, В. Прайс, П. Самуельсон, І. Толенадо, М. Войнаренко, В. Гусева, К. Дудкина, О. Зінченко, В. Чижикова та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Важливість процесів освоєння кластерних моделей, визначення і виділення різновидів кластерних зв'язків викликає необхідність актуалізувати напрями цих досліджень. Конкретні схеми повинні визначатися виробничими відносинами даного мережевого утворення, включаючи територіальну близькість, соціальні аспекти, особливості технології, напрями виробничих потоків та ін. Перелічені складники визначають міцність та ефективність мотивованого функціонування кластерної виробничої системи. Потребує додаткового аналізу й адаптування можливості кластерів формувати необхідну критичну масу в окремих сферах діяльності та презентувати світу як унікальність, так і здатність будь-якої національної, регіональної чи територіальної економіки витримувати конкурентний тиск. Маючи значний практичний інтерес, ця проблема потребує більш глибокого дослідження та адаптування можливостей формування кластерів.

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності формування регіонального кластеру як оптимального варіанту перебудови економічних відносин у хлібопереробній галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Можливість створення перспективних кластерів у регіоні визначено низкою основних показників (2008–2014 рр.), які характеризують: економічний розвиток територіально- адміністративної одиниці за видами економічної діяльності; обсяг випуску продукції; обсяг валової доданої вартості; введення в дію нових основних фондів; інвестиції в основний капітал; кількість суб'єктів Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України (ЄДРПОУ); попит на робочу силу.

Простежені зміни обсягу випуску продукції у фактичних цінах за вказаний період Одеського регіону, характеризують відсутність значних коливань, а рейтингові ступені є відносно стійкими. Проведені дослідження показали, що лідерами економічної діяльності є такі галузі, як переробна промисловість, транспорт та зв'язок, однак їх питома вага в загальній структурі випуску продукції має значне зниження. У переробній промисловості спад виробництва знизився на 4,8%, у транспорті та зв'язку – на 3,8% [6]. Знизилися показники в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві та будівництві.

Важливим показником для створення кластерів, як було вказано, є обсяг валової доданої вартості. У структурі обсягу валової доданої вартості (ВДВ) за аналізований період спостерігається ті ж самі тенденції, що і в структурі випуску. Зниження валової доданої вартості за вказаний період становило 2,2%. Лідером за цим показником усі роки є галузь транспорту та зв'язку. Другий рейтинговий ступінь стабільно займає переробна промисловість, яка збільшила ВДВ майже втричі. Останні рейтингові ступені, як у структурі випуску продукції, так і в обсязі ВДВ, займають інші види діяльність (готелі і ресторани, рибне господарство, добувна промисловість).

Третім показником розвитку економіки регіону необхідно розглянути стан основних фондів та введення в дію нових.

Складна ситуація спостерігається в переробній промисловості регіону, яка гостро потребує оновлення основних засобів, оскільки ступень їх зносу перевищує 60%. На частку транспортної галузі та переробної промисловості припадає 71,5% вартості наявних основних фондів регіону і біля 60% вартості нововведених основних засобів.

Збільшення введення нових основних засобів необхідно в сільському господарстві, оскільки ступінь зносу їх становив більше 53%. Однак останні роки мало місце деяке збільшення введення нових основних засобів.

Аналізуючи обсяг інвестицій в основний капітал, можна зазначити, що найбільший обсяг інвестиції припадає на діяльність транспорту та зв'язку, інжиніринг та переробну промисловість. У сукупності на вказані види діяльності галузей припадає біля 75% всіх інвестицій в основний капітал.

Економічний стан країни характеризується значним зниження попиту на робочу силу за всіма видами економічної діяльності. Потреба в ній скоротилася майже вдвічі. Зростання виробництва збільшує попит на трудові ресурси. Це передусім стосується діяльності транспорту та зв'язку та переробної промисловості. Попит на робочу силу в цих галузях становить відповідно 14,7% та 11,5%

© Сідлецька О. С., 2016

від усього попиту за всіма видами економічної діяльності. Це свідчить про основні напрями розвитку промисловості в Одеському регіоні [6].

Рішенням проблем, на нашу думку, має стати збільшення інвестиційних вкладень у відповідні галузі. Це стосується як іноземних, так і внутрішніх інвесторів, які на основі досліджень матимуть можливість активізації своєї інституційної діяльності щодо створення нових підприємницьких структур.

На підставі досліджених індикаторів соціально-економічного розвитку Одеського регіону були розраховані рейтинги визначених виду економічної діяльності. За результатами рейтингової оцінки методом суми рейтингових ступенів були сформовані три групи виробництв різних галузей регіону:

– найбільш розвиненими означені транспорт та зв'язок, переробна промисловість, торгівля, сільське господарство (1–5);

– до середньорозвинених належать: будівництво, державне управління, фінансова діяльність, комунальні та індивідуальні послуги, освіта (6–10);

– менш розвиненими є: виробництво і розподіл електроенергії, газу й води; охорона здоров'я та соціальна допомога; діяльність готелів і ресторанів; рибне господарство; добувна промисловість (11–15) [5].

З погляду формування кластерів найперспективнішими є виробництва, що належать до першої групи та визначають спеціалізацію і конкурентоспроможність Одеського регіону.

Перспективними для створення кластерів є галузі з переробки сільськогосподарських продуктів до яких належить харчова та переробна промисловість. Створення таких кластерів дасть можливість підвищити конкурентоспроможність та ефективність розвитку цієї галузі та збільшить їх значущість. Так, найбільшу привабливість серед прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Одеський регіон за останні роки мала саме обробна промисловість – 29,5% усіх прямих іноземних інвестицій, з яких 13,8% надійшло в харчову і переробну промисловість [5]. Це підтверджує той факт, що в цих промислових виробництвах зберігається великий попит на робочу силу, що в перспективі може знижувати соціальну напруженість у регіоні. Пріоритетність створення цих кластерів підтверджує зростання індексу обсягу продукції у виробництві машинобудування й устаткування для сільського господарства та устаткування для переробки сільськогосподарської продукції.

Важливою проблемою у створенні кластерів є стан використання основних засобів. Проведене дослідження показало, на жаль, високий ступінь їх зносу, тому принципово важливим є не модернізація устаткування, а перехід на нові технології, нові технологічні устрої в межах інноваційного складника регіону. Це повинно базуватися на значному освітньому, науково-дослідному та кадровому потенціалі Одеського регіону.

Створення кластерів у сільському господарстві має передбачити кооперацію між виробниками і переробниками сільськогосподарської сировини, слугувати найважливішим і невід'ємним доповненням до забезпечення економічної ефективності харчової і переробної промисловості на території регіону. Таке об'єднання дасть змогу згладити коливання цін і забезпечити передбачуваність сільськогосподарського виробництва. Додатковим стимулом для формування таких кластерів буде створення оптового сільськогосподарського ринку в Одеському регіоні.

Як було зазначено, найперспективнішим є створення кластерів у тих видах економічної діяльності, які на підставі дослідження індикаторів соціально-економічного розвитку регіону належать до найрозвиненіших. У цьому разі кластери як добровільні об'єднання підприємств є гнучкими системами та сприятимуть:

– створенню та розвитку великих логістичних вузлів, сучасної системи зв'язку і телекомунікацій, регіональних транспортних комунікацій;

– підвищенню ефективності діяльності переробної промисловості, насамперед харчової, а також дадуть поштовх для підвищення ефективного функціонування АПК;

– розширенню можливостей упровадження і використання інноваційних технологій;

– розвитку бізнес-послуг на підставі потужного наукового і кадрового потенціалу Одеського регіону та розширенню надання туристичних послуг;

– створенню додаткових сприятливих умов для залучення інвестицій та впровадженню нових інвестиційних проектів;

– збільшенню кількості зайнятих у цих видах економічної діяльності, зниженню безробіття в регіоні.

Одеська область знаходиться на першому місці серед південних регіонів України у виробництві саме хлібобулочних виробів. Так, у загальних обсягах виробництва в 2015 р. частка Одеського регіону становила 72,2 тис. т., або 5,3%.

Однак, незважаючи на значну питому вагу виробництва хлібобулочних виробів у загальних обсягах по Україні, тенденції їх виробництва показують спад.

Динаміка обсягів реалізованої продукції виробництва хліба, хлібобулочних і борошняних виробів в Одеському регіоні за останні десять років, мала тенденцію до збільшення з 150 млн. грн. у 2005 р. до 829,2 млн. грн. у 2015 р.

Незважаючи на зростання обсягів реалізації, рентабельність операційної діяльності підприємств по виробництву хліба, хлібобулочних і борошняних виробів має тенденції до зниження, а починаючи з 2011 р. має місце збитковість їх операційної діяльності, яка на протязі 2011–2015 рр. знижується з 6,6% до 0,9% [4].

Створення кластерів як потенціальних регіональних «точок росту» буде стимулювати розвиток окремих виробництв. У межах кластерів у найменших підприємств з'явиться можливість стійко нарощувати обсяги свого виробництва, не ризикуючи поодинці пробиватися на перспективні ринки.

Кластерний підхід може бути досить корисним для створення національного інноваційного кластера на базі хлібобулочної промисловості Одеського регіону. Формування регіонального інноваційного кластера є найоптимальнішим варіантом перебудови економічних відносин у галузі хлібопечення, встановлення інтеграційних зв'язків на основі єдності інтересів учасників агропромислового ланцюга, тісної кооперації і здорової конкуренції.

Основними завданнями створюваних регіональних кластерів на базі хлібопереробної галузі Одеського регіону мають стати:

– зменшення собівартості продукції галузі на всіх етапах створення ланцюга доданої;

– зростання рентабельності галузі і суміжних із нею галузей, підвищення їх інвестиційної привабливості;

– оновлення основних фондів і модернізація виробничих потужностей підприємств галузі,

оновлення парку сільськогосподарської техніки агровиробників;

– підвищення використання виробничих потужностей;

– можливість отримання кредитів для сільгоспвиробників, зниження відсоткових ставок і поліпшення кредитних умов.

Указані завдання мають стати основою для формування кластерної структури хлібопекарської галузі Одеського регіону. Структура основних учасників регіонального кластера та їх функції надано в табл. 1.

Для вирішення завдань, що були поставлені, можна запропонувати організаційну модель інноваційного кластера, створеного на базі хлібопекарської промисловості Одеського регіону (рис. 1).

Особливістю цієї моделі є розподіл її основних учасників на п'ять секторів: адміністративний, ресурсозабезпечуючий, обслуговуючий, науково-кадровий і виробничий. Ядром запропонованої моделі формування інноваційного кластера в хлібопекарській галузі має стати саме виробничий сектор, в якому за умови плідної співпраці всіх інших учасників створюється інноваційна продукція.

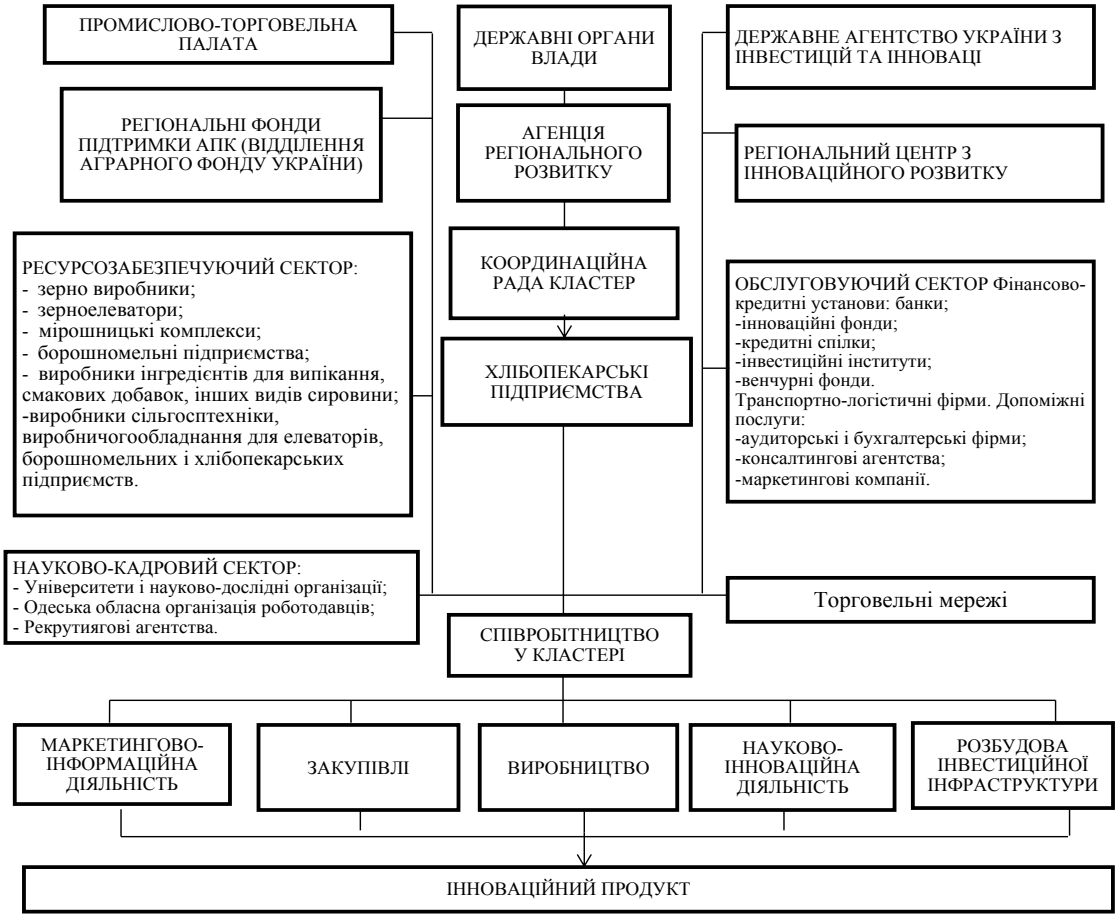

Рис. 1. Модель регіонального кластеру в хлібопереробній галузі (на прикладі Одеського регіону)

Таблиця 1

Структура та функції основних учасників регіонального кластера

«Ініціатор»	«Активатор»	«Каталізатор»
Ініціатором виступає бізнес-структура, яка: - формує групи підприємств і регулює їхню роботу; - формує групи лідерів, які мають регулювати роботу кластерів; - проводить серії нарад, зборів, бесід із ключовими зацікавленими і з потенційними учасниками кластера; - складає модель кластера галузі кластера галузі, основні цілі і завдання; - розробляє стратегію діяльності кластеру та план заходів щодо її реалізації; - формує взаємозв'язки між сферами діяльності; - започатковує тісне співробітництво в основних сферах діяльності: спільний маркетинг, навчання, закупівлі, виробництво, інноваційні розробки	Активатор розробляє та затверджує стратегію підвищення конкурентоспроможності регіонів на основі кластерного підходу: - розробляє і впроваджує програму розвитку; - налагоджує розвиток міжнародної співпраці з питань кластеризації економіки; - приймає участь в європейських форумах, присвячених даним проблемам; - формує і впроваджує програми розвитку потенціалу регіонів на базі кластерних моделей; - забезпечує стабільну економічну політику в державі; - здійснює фінансову підтримку кластерів у галузях	Для вирішення проблем необхідні наукові дослідження, які дають можливість: - проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок проектів кластера; - дослідження й обговорення недоліків і переваг кластерів, можливостей їх адаптування в умовах регіонального розвитку в Україні та хлібопекарської галузі зокрема; - створення на базі Одеського державного аграрного університету, Одеської академії харчових технологій і ОНУ імені І.І. Мечникова науково-дослідного центру в галузевих рамках; - здійснення підготовки та перепідготовки спеціалістів із кластерної економіки; - організація спеціальних університетських програм із вивчення феномену кластера, проведення семінарів, ділових зустрічей, організацію конференцій і круглих столів

Джерело: складено на основі [3]

Представлена модель дає змогу: по-перше, виділити складники майбутнього кластера і його роль в розвитку цієї регіональної структури; по-друге, виділити відповідні блоки всередині кластера, які дадуть можливість визначити їх конкурентні переваги; по-третє, окреслити потенційні можливості для розвитку і розширення кластера.

Враховуючи проведений аналіз функціонування кластерних структур, можна зазначити, що основними принципами створення регіонального кластера на базі хлібопекарської галузі Одеського регіону можуть бути:

– добровільна участь у процесі створення й управління кластером, тобто низький бар'єр для входження в кластерну групу його нових учасників;

– обмін досвідом, інформацією, ресурсами та тісна кооперація учасників кластеру, що має сприяти створенню сукупного інноваційного продукту;

– урахування специфіки територіально-регіонального аспекту в процесі становлення і розвитку кластера;

– інтеграція інтересів учасників кластера та основних напрямів його діяльності;

– забезпечення здорового конкурентного середовища всередині кластера;

– динамічність і гнучкість розвитку;

– інноваційна активність усіх учасників кластера;

– пріоритетність вибору напрямів науково-технічного і технологічного розвитку економіки регіону з урахуванням її наукового й інноваційного потенціалу;

– збалансований розвиток усіх учасників кластера, що дасть змогу прискорити підвищення і зростання його конкурентоспроможності;

– диверсифікація джерел фінансування для зниження ризику неуспішності інноваційних проектів і підвищення їх ефективності;

– розподіл ризиків між учасниками кластера;

– поетапне фінансування інноваційних проектів.

Висновки. Урахування розроблених принципів у процесі створення і розвитку регіонального інноваційного кластера на базі хлібопереробної галузі Одеського регіону дасть змогу сконцентрувати зусилля кожного з його учасників на досягнення загальної мети – стабільного зростання економіки регіону та окремих його підприємств. Утворення кластерних угрупувань дає можливість формування активного та конкурентоспроможного середовища регіону.

Список літератури:

1. Войнаренко М.П. Механізми адаптації кластерних моделей до політико-економічних реалій України / М.П. Войнаренко // Світовий та вітчизняний досвід запровадження нових виробничих систем (кластерів) для забезпечення економічного розвитку територій : матеріали конференції (1–2 листопада 2010 р.). – К. : Спілка економістів України, 2012. – С. 25–33.
2. Дегтяренко Н.В. Кластерная концепция в инновационном развитии территориально-промышленных комплексов как возможность посткризисного развития / Н.В. Дегтяренко // Модели посткризисногоразвития стран: анализ и прогноз : материалы междунар. науч.-практ. конф. молодых ученых и студентов (Таллинн, 13–14 мая 2013 г.) ; Ин-т экономики и управления ECOMEN. – Таллинн, 2013. – С. 111–113.
3. Кластери та інноваційний розвиток України / Український фонд підтримки підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ufpp.gov.ua/ckfinder/userfiles/files/lib_bissnes/klasterS.pdf.
4. Офіційний сайт об'єднання «Укрхлібпром» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http:// ukrhlibprom.org.ua/pro_nas.html.
5. Промисловість Одеської області : доповідь ГУ статистики в Одеській області / За ред. О.В. Федотової. – Одеса : ГУ статистики в Одеській області, 2014. – 36 с.
6. Статистичний щорічник Одеської області за 2014 рік / За ред. Т.В. Копилової. – Одеса: ГУ статистики в Одеської області, 2015. – 245 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.od.ukrstat.gov.ua.

Сидлецкая О. С.
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КЛАСТЕРНЫХ ОБРАЗОВАНИЙ В ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ

Резюме
В статье проведен анализ состояния развития экономики в Одесском регионе с целью возможного создания кластеров. Прослежены изменения объема выпуска продукции и рейтинги основных отраслей хозяйства региона. Рассмотрены основные задачи создания регионального инновационного кластера на базе хлебопекарной отрасли.

Ключевые слова: кластер, показатели развития экономики региона, перерабатывающая отрасль, хлебопекарная отрасль, модель регионального инновационного кластера.

Sidletskaya O. S.
Odessa National I. I. Mechnikov University

FEATURES OF FORMATION OF CLUSTER FORMATIONS IN THE ODESSA REGION

Summary
Analysis of the economic development in the Odessa region for possible clustering. Traces the changes in the volume of output, and rankings of basic sectors of the economy of the region. The main task of creating a regional innovation cluster on the basis of the baking industry.

Keywords: cluster, indicators of development of the regional economy, the processing industry, bakery industry, a model of regional innovation cluster.